

20-Tefsîr-i Sûre-i Vâkı'a ve Mülk adlı eserde Balkan Türk ağzlarının etkisi¹

Mehmet Oğuz ÖRNEK²

APA: Örnek, M. O. (2022). Tefsîr-i Sûre-i Vâkı'a ve Mülk adlı eserde Balkan Türk ağzlarının etkisi. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (26), 369-383. DOI: 10.29000/rumelide.1075622.

Öz

Araştırmaya konu olan “Tefsîr-i sûre-i Vâkı'a ve Mülk” adlı eserin ses düzeninin, Eski Anadolu Türkçesi standart özellikleri dışına çıktığı görülmüştür. Bu bağlamda yapılan araştırmalar neticesinde eserin ses yapısının Balkan Türk ağzlarının bazı özellikleri ile örtüştüğü belirlenmiştir. Bu özelliklerin en belirgin olanı genişleme olayıdır. Rumeli ağzları ile aynı genişleme özelliği gösteren sesler örneklerle verilmiş ve bu durum sayısal verilerle desteklenmiştir. Bu çalışmada Balkan Türk ağzlarının genel özellikleri belirtilerek “Tefsîr-i sûre-i Vâkı'a ve Mülk” adlı eserin bu ağzlarla ortak ölçütlerinin neler olduğu değerlendirilecek ve Balkan Türk ağzları için kullanılabilecek başka ölçütlerin olup olamayacağı tartışılacaktır.

Anahtar kelimeler: *Tefsîr-i sûre-i Vâkı'a ve Mülk*, Balkan Türk ağzları, Eski Anadolu Türkçesi, ses bilgisi

Tefsîr-i Sûre-i Vâkı'a and Mülk the Effect of the Balkan Turkish dials in the title

Abstract

It has been seen that the vocal order of the work "*Al-Tafseer al-Surah al-Waqiah wal-Mulk*" was not in accordance with the standard features of the Old Anatolian Turkish. The researches done in this regard showed that the vocal structure of the work corresponded to some features of the Balkan Turkish dialects. These features are likely to be most prominently applied. This study includes a number of examples of the similarities between the language of the work and Rumelian dialects, supporting it with numeric data. The study will specify the general characteristics of the Balkan Turkish dialects, discussing about what common criteria "*Al-Tafseer al-Surah al-Waqiah wal-Mulk*" has with these dialects and whether there are any other criteria which can be used for Balkan Turkish dialects.

Keywords: *Al-Tafseer al-Surah al-Waqiah wal-Mulk*, Balkan Turkish dialects, Old Anatolian Turkish, phonetics

Giriş

Osmanlı Devleti'nin Balkanlarda uyguladığı iskân politikaları neticesinde 14. yüzyıldan itibaren Anadolu'nun birçok bölgesinden beylikler, Balkanlara göç etmiştir. Bu beylikler Balkan halklarıyla kültürel etkileşime girmiştir. Kültürel etkileşimden dil de nasibini almış ve Anadolu ağzlarından bazı yönleriyle ayrılan yeni bir ağız bölgesi meydana gelmiştir. Balkan ağzları Anadolu ağzlarının devamı

¹ 1 Örnek, Mehmet Oğuz (2022). Tefsîr-i sûre-i Vâkı'a ve Mülk İnceleme - Metin- Dizin, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Erzurum : Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

² Doktora, Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı ABD (Erzurum, Türkiye) oguz_prf@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0002-2931-9117 [Araştırma makalesi, Makale kayıt tarihi: 03.01.2022-kabul tarihi: 20.02.2022; DOI: 10.29000/rumelide.1075622]

niteliğinde olduğundan yazılı metinlerde imla çözümlemesi için Eski Anadolu Türkçesi dönemi metin özelliklerinden faydalanılmıştır. Bu dönemin imlasıyla ilgili de belli başlı sıkıntılar mevcuttur. *Eski Anadolu Türkçesi döneminde yazılan eserler bu yazı dilinin oluşmaya başladığı dönemin ürünleri olduğundan bu sebeple metinlerde çoğu kez tutarlı bir imladan bahsetmek mümkün değildir* (Özkan, 1995: 85). Tutarlı bir imlanın olmaması metin incelemesini zorlaştırmaktadır. *Bazı kelimelerin yazılışında bazen aynı metinde, aynı sahifede hatta aynı satırda bile farklı yazılışlarla karşılaşabilmektedir* (Ergin 1992: 18; Özkan, 1995: 85). Bu durum incelediğimiz eserde de ağız özelliklerinin tamamını tespit etmeyi zorlaştırmıştır. İmla özellikleri bakımından “*Tefsîr-i sûre-i Vâkı'a ve Müлк*” adlı eser Eski Anadolu Türkçesinin yazım özellikleriyle benzerlik göstermektedir. İstinsah edildiği coğrafya ve taşıdığı ağız özellikleri yönüyle Balkan ağızları alanında incelenmesi gerektiği düşünülmektedir. Bu bağlamda eserin yazıldığı coğrafya, eseri yazan kişi ve eserin ne zaman yazıldığı önemlidir. “*Tefsîr-i sûre-i Vâkı'a ve Müлк*” adlı eserin künyesi ile ilgili bilgilere eserin sonuç bölümünde genişçe yer verildiği görülmüştür. Bu bölüm Allah’a övgülerle başlamıştır. Allah’ın rahmetine ve merhametine ne kadar muhtaç olduğundan ve Allah’ın yardımı ile eseri bitirdiğine yer verdikten sonra Belgrat şehrinde recep ayının ortasında çarşamba günü öğle vakti hicri olarak 917 (M.1511) de eseri bitirdiğini belirtmiştir³. Eser bu bilgiler doğrultusunda, İ.B.B. Atatürk Kitaplığı Sayısal Arşiv ve e-Kaynaklar bölümü Muallim Cevdet Yazmaları, demirbaş numarası MC_Yz_K.000545 ve 297.212 TEF 297.212 TEF 917 H 1 yer numarası ve yazar ismi Ömer bin İlyas olarak kaydedilmiştir. Osmanlı’nın Balkanlarda varlığının 1354’lü yıllarda başladığı biliniyor (Sancaktar, 2011: 27), eserin yazılış tarihinin ise 1511 olduğu göz önünde bulundurulduğunda kültürel etkileşim için yaklaşık 157 yıllık bir süreden bahsedilebilir. Eserin yazarı Ömer bin İlyas ile ilgili Osmanlı dönemi tefsircileri tarandığında bu isimde bir tefsirciye rastlanmadı. Bu durum da Ömer bin İlyas’ın müstensih olabileceğini göstermektedir. Bu kanıyı destekleyen bir diğer çıkarım, eserin Müлк suresi tefsiri bölümünde “*İnançoğulları beylerinden İshak Bey bin Murad Arslan’ın isteğiyle Türkçe tefsir yazılmıştır*” ifadesinin geçmesidir. İshak Bey 1310-1391 yılları arasında beyliği yönetmiştir (Kayhan, 2002). Yukarıda belirtilen gerekçeler Ömer bin İlyas’ın müellif değil müstensih olduğunu göstermektedir.

Eserin yazılış özellikleri

“*Tefsîr-i sûre-i Vâkı'a ve Müлк*”ün yazılış özelliklerine bakıldığında; tefsir türünde yazılmış mensur bir eserdir. Eser üç bölümden oluşmaktadır: İlk bölüm Vakı'a suresi tefsiridir. İkinci bölüm Müлк suresi tefsiridir. Üçüncü bölüm Osmanlı yöneticilerinin hayatlarıyla ilgili bilgilerin yer aldığı bölümdür. Eser iki ayrı tefsirin birleştirilmesiyle oluşturulmuştur. Dinî ve ahlaki bir nasihat kitabıdır. Metinde önce ayetlerin harekeli bir şekilde Arapçası verilmiştir. Ardından bu ayetler Türkçeye çevrilmiş ve açıklanmıştır. Devamında ise her ayet için konuya uygun hikâyeler verilmiştir. Ayrıca bazı yerlerde ayetle aynı doğrultuda hadisler verilmiştir. Ayetin anlaşılması için verilen ayetler de bulunmaktadır. Bazı hikâyelerde Farsça beyitler kullanılmıştır. Üçüncü bölüm Osmanlı padişahlarının geçtiği tefsirden bağımsız bir bölümdür. Bu bölümde Osmanlı padişahları ve bazı şehzadeler, yapmış oldukları bazı icraatları ile birlikte verilmiştir. Padişahlar verilirken kronolojiye dikkat edilmemiştir.

³ “Ketebe; fahir, hakir Allah’ın rahmetine muhtaç mennan, melik olan Allah’ın yardımıyla kitabı tamamladım. Allah mübarek kılsın. Allahın rahmetine ve lütfuna raci olan zaif kulun eliyle Ömer bin İlyas Allah onun anasını, babasını bağışlasın. Allah onlara iyilik versin. Allah bütün müminin ve müminatın ve müslimin ve müslimatı bağışlasın. Belgrat şehrinde recep ayı ortasında Çarşamba günü öğle vakti dokuz yüz on yedi senesi tarihinde yazılmıştır.”

Eserin yazılış amacı

Eserin ikinci bölümü olan Mülk suresi tefsiri bölümünde İnançoğulları beylerinden “İshak Bey bin Murad Arslan’ın isteğiyle Türkçe tefsir yazılmıştır” ifadesi geçmektedir. Bu durum kitabın iki ayrı tefsirin birleştirilmesiyle oluşturulduğunu göstermektedir. Belirtilen iki bölümden ilki Kur’an-ı Kerim’in 56. suresi olan Vakıa suresi tefsiri, ikinci bölüm ise Kur’an-ı Kerim’in 67. suresi olan Mülk suresi tefsiridir.

Eserin ilk 40 varacağı Vakıa suresinin tefsiridir. İlk 40 varaktan sonra Mülk suresi tefsirine geçilmiştir. Mülk suresi tefsiri 120 varaktır. Eserin ikinci bölümünden İnançoğulları Beyi Celletü’l-devleti ve’l-dînî İshak Bey Bin Murad Arslan’ın isteğiyle Türkçeye aktarıldığı anlaşılmaktadır. İnançoğulları Beyliği 1368 yılında yıkılmış ve İshak Bey Bin Murâd Arslan da 1360-1368 yılları arasında beylik yaptığı düşünüldüğünde eserin yazılış tarihi de bu yıllar arasında olduğu muhtemeldir. Eser toplam 184 varaktan oluşmuştur, her bir sayfa dokuz satır olarak harekeli nesihle yazılmıştır. “Hikâyet”, “nükte” gibi kelimeler ile ayetlerin bir kısmı kırmızı mürekkep ile yazılmıştır.

Eserde farklı tefsirlerden alıntılar yapılmıştır. Alıntılardaki tefsirlerin müfessirleri dikkate alındığında “Tefsîr-i sûre-i Vâkı'a ve Mülk”ün bir tasavvuf tefsiri olduğu söylenebilir. Bununla birlikte eserde anlatılan konuları desteklemek için *Furkan, Necm, Sâd, İnsan, Zümer, Fetih, Ahzâb, Bakara, Âl-i İmrân, Mâide, Hucûrat, Saf, Kıyamet, Zâriyât, Şûrâ, Kâf, Zuhruf, Duhân, Vâkı'a, Rahmân, Duhâ, Ra'd, Hûd, Hicr, Fâtır, Nûr, Müddessir, Fecr, Nebe', Mü'minûn, Tekvîr, Yusûf, Mücadele, Kehf, Hadîd, Enfâl* surelerinden ayetler alınmış ve açıklanmıştır.

Tefsîr-i Sûre-i Vâkı'a ve Mülk'te hem Uygur hem de Arap yazı geleneğinin izleri görülmektedir. Örneğin metinde bir Uygur imlası özelliği olarak bütün ünlüler gösterilmiştir.⁴: *utanurın* (أوتانورین) 107a/4, *olursuy* (أولوزسوك) 172a/6, *qadar* (قَدَر) 4a/7, *Tağrıya* (تَغْرِيَا) 41b/8... ayrıca bazı ekler kelimededen ayrı yazılmıştır.

Metinde Arap-Fars imlasını yansıtan bazı özellikler de şunlardır:

-ç ve p ünsüzleri için (چ) ve (پ) harflerini kullanmak: *içmek* 16b/9, *üçüncü* 121a/9, *kaçan* 125b/7, *pes* 142b/2, *kapu* 137b/2,

-Bir diğer belirgin özellik de Türkçe kelimelerde şedde kullanmak: *issi* 22b/2-3-4, 31b/8

-Sadece bir sözcükte tesbit ettiğimiz Arapçadan Farsça'ya geçmiş kelimelerde ve özellikle özel isimlerde ‘a’ sesini ‘ی’ verir. *Musa* ‘مُسى’ 183b/8 (Öztürk, 2007:6).

-İlk dönem eserlerinde daha sık kullanılan ve zamanla terk edilen bir imla özelliği de tenvinin Türkçe kelimelerde bir ek gibi (-an, -en, -ın, -in nadiren -un, -ün) kullanılması (Okuyucu, Kartal, Köksal, 2011:34) eserde sık görülen bir özelliktir: *andan* 5a/6, 6a/3, 6b/6, 8a/5-9, *bulutdan* 7b/9, *gökden* 8a/1, *dibinden* 8b/9, *kefenlerin* 10a/4.

Eserde Farsça yazılmış birkaç bölümde hareke kullanılmamıştır. Bunun dışında kalan bölümlerde hareke tercih edilmiştir. Birkaç yerde de bazı kelimeler harekesiz yazılmıştır. Metinde Türkçe kelimeler ve ekler belli bir düzende olsa da aynı kelime ve ek farklı şekillerde yazılmış olarak karşımıza çıkmaktadır.

⁴ Daha geniş bilgi için bk. Boz ve Gülsevin, 2010: 23

Arapça ve Farsça sözcükler kendi dillerine ait imla özelliklerine göre kullanıldıklarından yazılışlarında çok fazla hata olmadığı görülmüştür. Bu sözcüklerin harekeyle gösterilmesinde ağıza uydurularak yazıldığı tespit edilmiştir. Arapça ve Farsça sözcüklerin bazılarının yanlış yazıldığı ve bunun yanı sıra bazılarının da ikili üçlü yazım şekillerine sahip oldukları görülmüştür.

Balkan Türkçesi ağızlarının genel özellikleri

Balkan Türk ağızları incelediğinde çoğu araştırmacıya Macar Türkolog Gy. Németh'in çalışmalarının kaynaklık ettiği görülmektedir. Németh, Rumeli ağızlarını batı ve doğu olmak üzere iki kola ayırır. Doğu Rumeli ağızlarının coğrafi sınırlarını Bulgaristan'ın Lom-Sofya Samokov-Köstendil-Ege Denizi sahiline kadar uzanan hat olarak belirler. Batı Rumeli ağızlarının coğrafi sınırları da Lom-Samokov hattından batıya ve Samokov- Köstendil Makedonya hattından kuzeye doğru uzanan bölge olarak belirlemiştir (1983: 113-167). Németh Batı Rumeli ağızları için sekiz ölçüt belirlemiştir:

1. Birden fazla heceli kelimelerin sonunda /t/, /u/, /ü/ yerine /i/ bulunur: *alti, kuzi, buldi, köpri, oldi, öldi vb.*
2. Duyulan geçmiş zaman eki -mXş yerine daima -miş eki kullanılır: *almış, okumuş, ölmüş vb.*
3. İkinci, bundan sonraki ve kapalı son hecede /i/ → /u/ değişimi bulunur: *benim, elinde, evımızde, evinde, verdim, vermişim vb.*
4. Bazı hallerde /ö/ ve /ü/ yerine /õ/ ve /ü/ (o ile u arası ünlü) veya /o/ ve /u/: *dort, gotur, yün vb.*
5. /a/ ve /e/ vokalli eklerde, kalın vokalli kelimelere de /e/'li varyantların getirilerek büyük ünlü uyumunun bozulması: *bakarler, taşler, varse, yalnızce, olunce, yavaşce, agacden, kızlen, yaptikten sonra veya daha az miktarda bunun tersi: sevma; gidalum, ben da vb.*
6. İlk hecede /ö/ → /ü/ ve /ü/, /u/ ses değişmesi: *küpri-küpri vb.*
7. /ğ/ yerine sedalı ve süreksiz damak ünsüzü /ğ/ korunur: *ağaç, ağla, ayağ vb.*
8. Şimdiki zaman kipi için -yor eki yerine -y'nin kullanılması: *sorayım, aqlaysın, yapay, istey vb.* (Németh, 1983: 121-128)

Batı Rumeli ağızları ile ilgili başka bir sınıflandırma da Mollova'ya aittir:

1. /ö/, /ü/ ve geniş e /ä/ ünlüsü dışındaki ünlüler bulunur. Yalnız /ü/ sesi Batı bölgesinin güney kısmında kullanılır. (Bu özellik, telaffuzla ilgili olup yazıda tespit edilemez)
2. /g/, /k/, /l/ ünsüzleri kelime ve hece başında yumuşak (*k'eçi, g'it, l'eş vb.*), kelime ve hece sonunda katıdır (*ekmek, el vb.*). (Bu özellik, telaffuzla ilgili olup yazıda tespit edilemez)
3. Slav dillerinden geçen *ѣ* (*ts*) ünsüzü sadece bu ağız bölgesinde kullanılır (*eți "yatsı"*). (Bu özellik, söz konusu ağzın Kiril alfabesiyle yazılmasının bir sonucudur).
4. Diğer zonlarda /t/ ünlüsü her pozisyonda kullanılırken, Batı uç zonunda kelime başında ve sonunda kullanılmaz (*ilk "ılık", alti "altı"*). (Bu özellik, telaffuzla ilgili olup yazıda tespit edilemez)

5. /u/, /ü/, /ı/, /i/ yüksek ünlülerin ünlü uyumuna bağlı olmayan morfeplerin de etkisiyle kullanım dağılımı diğerlerinden farklıdır (almış “almış”, bilmışık “bilmışık”, elim “elim”).

Bu ses özelliği, ince sıradan bir ünlünün kalın sıradan bir ünsüzle veya kalın sıradan bir ünlünün ince sıradan bir ünsüzle yazıya yansıtılması durumunda tespit edilebilir. Bu özelliği yansıtan bir örnek bulunmaktadır: birazcık → birezincik (بـر زـنـجـك 36/b-12)

6. Diğer zonların tersine, Batı uç zonunda alçak ünlülerin (a,e,o,ö) dağılımında bir konservatizm vardır (g'uzal “güzel” < gözal, bilma “bilme”, ben da “ben de”, atlen “atla”. Öteki zonlarda güzâ / gözâl, bilmâ, atla(n), ben-dâ). (Bu özellik, telaffuzla ilgili olup onun yazıdaki tespiti, istikrarlı bir yazım biçimine bağlıdır).

7. Batı uç zonunda /y/ yarım seslisiyle temasta, ünlülerin distribüsyonu başkadır. Burada ayı, eyi, ıyı sekansları yoktur (anay < anayı, iney < ineyi “iğneyi”, tapi/tapıy < tapıyı). (Bu özellik, telaffuzla ilgili olup yazıdaki tespiti, istikrarlı bir yazım biçimine bağlıdır).

8. Batı uç zonunda kalınlık-incelik (palato-eveler) uyumu, yalnız görünüşte vardır (bildım, bildın, bildık, bildınıs, aldı, almış). (Mollova, 1999: 166-176)

Bu ölçütlerle birlikte yapılan değerlendirmede incelediğimiz eserde görülen ünlü genişlemesi hadisesini destekler nitelikteki araştırmalar aşağıda belirtilmiştir.

Bunların ilki Rumeli ağızlarının ses bilgisi üzerine değerlendirme yapan Tuncer GÜLENSOY'un ünlü genişlemesi konusunda yaptığı araştırmadır. Bu çalışmada ünlü genişlemesiyle ilgili verilen bilgiler ve örnekler incelemiş olduğumuz eserde karşımıza çıkmaktadır. Gülensoy'un bölgelere göre vermiş olduğu örnekler aşağıda belirtildiği gibidir:

“ı → a : çalaş- (Rozino) < çalış-, karamca (Beglez) < karınca (-e ağızları) karanca (Priştina), tanan < taniyan (Prizren)

i → a : nane < nine (Prizren)

i → e : eşemek (Borima) < işemek, şemşek < şimşek

en- < in-, çeremit < kiremit

bare(m) < bari

ey (iyi) (< eyü < eygü < edgü“ (Gülensoy,1993: 112)

Bulgarcadaki eski dönemlerden kalma Türkçe alıntılar üzerine yapılan bir incelemede ise ünlü genişlemesiyle ilgili şu örnekler verilmektedir:

“altın → altan, balık otu → balak otu, baldız → baldaza, altān → ‘altın’, balāk otu → ‘balık otu’, baldāza → ‘baldız’, çapkān → ‘çapkın’, kadāna → ‘kadın’, sandāk → ‘sandık’, yatsāk → ‘yastık’ vb.”⁵

⁵ Daha geniş bilgi için bk. Korkmaz, 2010:110

Rumeli ağızları ile ilgili bir başka çalışmada da $i \rightarrow a$, $i \rightarrow e$, $u \rightarrow o$, $ü \rightarrow ö$ değişimlerinden söz edilmiş ve “*çalış-* → *çalaş-*, *karınca* → *karanca*, *nine* → *nane*, *yunus* → *yonos*, *otuz* → *otos*, *güven-* → *göven-*”⁶ kelimeleri örnek olarak gösterilmiş.

Rumeli ağızlarında görülen bu genişleme olayı “*Tefsîr-i Sûre-i Vâkı'a ve Mülk*” adlı eserde de tespit edilmiştir.

1. Tefsîr-i Sûre-i Vâkı'a ve Mülk'teki genişleme olayları

Ünlü genişlemesi, dar sıradan ünlülerin i , e , u , $ü$ ünlülerinin farklı nedenlerle boğumlanma özellikleri bakımından genişleyerek a , e , o , $ö$ ünlülerine dönüşmesi olayıdır. İncelediğimiz eserde ünlü genişlemesine dair tespit ve açıklamalar aşağıda verilmiştir.

1.1. İsim kök ve kökenlerinde

-i- → -a-

acı+sı → *aca+sı* 37a/9

acı+sı+n+dan → *aca+sı+n+dan* 91b/4

altı+ncı → *alta+ncı* 124b/8, 126b/9, 130a/4, 133a/9, 136b/7

balık → *balağ* 64a/9, 77a/4-6-9, 77b/2, 129a/9, 142b/4-9, 165a/2

kızıl → *kazal* 54b/1, 79b/6, 132b/1, 137a/2, 140a/6, 142a/3

kırk → *karğ* 130b/9, 154a/7, 26a/3-4-5, 58a/8, 71a/7

satır+ı → *sağar+ı* 44b/3

sırça+dan → *sarça+dan* 56b/8

yıld-ır+ım → *yıld-ar+am* 37b/9, 35b/4

i- → -e-

çeri+m → *çere+m* 93a/5

çeri+si+n+i → *çere+se+n+i* 95b/4

çeri+si → *çere+si* 93a/5

çeri+n → *çere+n* 93a/8, 94b/5

diri+l-Ø+di+ler → *dire+l-Ø+di+ler* 107b/4

⁶ Daha geniş bilgi için bk. Eckmann 1950:6

1.2. Fiil kök ve kökenlerinde

-i- → **-a-**

çağır-dı → *çağar-dı* 70a/3

dağ-ıl-dı → *tağ-al-dı* 70a/4

dağ-ıl-mış → *tağ-al-mış* 8a/3, 9a/4

i- → **e-**

giy-miş → *gey-miş* 72a/7

1.3. Yapım eklerinde

1.3.1. İsimden isim yapan eklerde

Metinde sadece /+llk/ isimden isim yapan ekinin ünlüsü genişlemiştir:

-i- → **-a-**

ara+lığ+ı → *ara+lağ+ı* 142b/1, 57a/3, 57b/3,

bahadır+lık → *bahādur+lağ* 98b/1, 121b/6, 125a/2, 130b/7

dar+lık → *dār+lağ* 98b/5, 133a/9, 137a/5, 136b/6, 149a/9

ejderha+lık → *ejderha+lağ* 98b/4

gülnaz+lık+dan → *gülnaz+lağ+dan* 62a/5

kalın+lığ+ı → *kalın+lağ+ı* 57a/1, 125a/1

kazaz+lık → *kazaz+lağ* 98b/2

hasta+lık → *hasta+lağ* 1b/5, 35b/8

settar+lık → *settār+lağ* 52b/1

padişah+lık → *pādişāh+lağ* 56b/1, 71a/8, 95b/6

pehlivan+lık → *pehlivan+lağ* 98b/3

perde+dar+lık+ı → *perde+dār+lağ+ı* 97a/7

ışkbaz+lık → *ışkbaz+lağ* 153a/8

zayıf+lık → *zā'if+lağ* 80b/6, 130b/5, 131a/6

î → *e-*

dir+lik+den → *dir+lek+den* 105b/7

ip+liğ+in → *ip+leg+in* 97b/3

-u- → *-a-*

Bu yönde bir genişleme eserimizde sadece isimden isim yapan */+luk/* ekinde görülmektedir:

dost+luk → *dost+lak* 152a/5

su+suz+luk → *şu+suz+lak* 31b/8

yok+sul+luk → *yok+sul+lak* 61a/5

kul+luk → *kul+lak* 74b/3

1.2.3. İsimden fiil yapan eklerde

Eserde yalnız “acı-” kelimesinde isimden fiil yapan */+Ik/* ekinin ünlüsünde genişleme görülmektedir:

-i- → *-a-*

ac+ık-dık+ı → *ac+aķ-duğ+ı* 37a/9

1.3.3. Fiilden isim yapan eklerde

“Tefsîr-i Sûre-i Vâkı'a ve Müllk” te fiilden isim yapan eklerden sadece */-IcI+/* ekinde ünlü genişlemesi olmuştur:

-i- → *-a-*

çık-ar-ı+cı+dır → *çık-ar-acı+dur* 5a/4

sak+la-yıcı → *sak+la-yacı* 48a/5

kal-ı+cı+lar → *kal-acı+lar* 87a/3

kurt-(ğ)ar-ı+cı → *kurt-(ğ)ar-acı* 48a/6

yaz-ı+cı → *yaz-acı* 53a/7

î → *e-*

eyle-yici+dür → *eyle-yecü+dür* 4b/9

1.3.3. Fiilden fiil yapan eklerde

“Tefsîr-i Sûre-i Vâkı'a ve Müllk” te */-Il-/* çatı ekinin */-Al-/* biçiminde kullanıldığı görülmüştür:

-i- → -a-

aç-ıl-Ø+mış → aç-**al**-Ø+mış 7b/4

yay-ıl-Ø+sa → yay-**al**-Ø+sa 37a/7

yar-ıl-Ø+mış → yar-**al**-Ø+mış 11a/6

at-ıl-Ø+mış → at-**al**-Ø+mış 143b/1-2

yay-ıl-Ø+mış+dur → yay-**al**-Ø+mış+dur 23b/9

yarat-ıl-ma+dın → yarad-**al**-ma+dın 26a/1-2

yarat-ıl-Ø+mış → yarad-**al**-Ø+mış 98b/5

yak-ıl-Ø+mış → yak-**al**-Ø+mış 100b/5

yaz-ıl-Ø+mış → yaz-**al**-Ø+mış 44b/4

yaz-ıl-ma+ya → yaz-**al**-ma+ya 2b/9

sığ-in-Ø+sın → sağ-**an**-Ø+sın 89a/4

yaz-ıl-Ø+mış+dur → yaz-**al**-Ø+mış+dur 136b/2-4-6-8-9, 138a/8-9, 138b/1-9, 139a/1-4-5-6-7-9, 139b/1-2-3-4, 140b/1-2-3-4-5

i- → e-

geç-ir-me-dim → geç-**er**-me-düm 100a/9

kes-il-se → kes-**el**-se 101b/3

in-dir-ici+dür → in-**der**-eci+dür 5a/3

1.4. İşletim eklerinde

İşletim ekleri isim ve fiil kök ve gövdelerine eklenerek durum, sayı, zaman, kişi gibi dil ilişkileri kuran ekler.

-i- → -a-

baş+ı+n+nı → baş+**a**+n+nı 95b/2

dağ+ı+n+nı → dağ+**a**+n+nı 58a/6

can+lar+ı+n+nı → cān+lar+**a**+n+nı 6a/4-5

bucağ+ı+n+nı → bucağ+**a**+n+nı 54b/4

hacet+i+ni+ → ḥācat+a+n+i 85a/9

î → -e-

sure+si+n+i → sūre+se+n+i 2b/8, 3a/5

gölge+si+n+i → gölge+se+n+i 20a/7

nice+si+ni → niçe+se+ni 148a/9

gece+si+n+i → gice+se+n+i 49b/4

çeri+si+ni → çerü+se+ni 95b/4

bir+i+si+n+i → bir+e+se+n+i 109b/2

zerre+si+n+i → zerre+se+n+i 100b/3

1.5. Yardımcı fiillerde

Eserde hususiyetle kıl- yardımcı fiili *kal-* şeklinde kullanılmıştır. Ancak birkaç kelimedede de *kıl-* şekliyle kullanıldığı görülmüştür. Metinde, ünlü genişlemesine maruz kalan yardımcı fiil öğeleri:

-i- → -a-

*‘amel-i şālih **kal-** 37b/8, 38b/8*

*‘azab **kal-** 39a/4, 172b/1-4*

*beyān **kal-** 13b/7, 123b/8, 147a/3,*

*cem‘ **kal-** 43a/8, 148a/1, 167a/8, 172a/3, 172b/1*

*cefā **kal-** 123a/7*

*da‘va **kal-** 68a/7, 55b/3, 68a/4*

*da‘vāsın **kal-** 74a/5*

*da‘vet **kal-** 160b/4*

*du‘a **kal-** 88a/8, 169b/8*

*diri **kal-** 33a/7*

*emr **kal-** 2b/9*

*emr ü ma‘rūf **kal-** 136b/6*

*fidā **kal-** 166b/8*

- ğalebe **kal-** 31b/8
- hamd **kal-** 4b/4
- hamle **kal-** 128b/8
- hasta **kal-** 2a/4
- hatm **kal-** 68b/5
- hareket **kal-** 12a/6
- havâla **kal-** 94b/2-9, 130a/1, 73b/7, 47b/8, 73b/8
- helâk **kal-** 180a/5, 144a/8, 25b/5
- hitâb **kal-** 170b/2, 165a/9
- hisap **kal-** 72a/4
- hizmet **kal-** 16a/4
- ibâdet **kal-** 91a/4
- ihtilâk **kal-** 29a/4
- ihtîşâr **kal-** 103b/2
- ihyâ **kal-** 49b/4
- inâm **kal-** 117b/6
- istiğfâr **kal-** 97b/7, 110a/4, 110b/2
- işâret **kal-** 47a/1
- izzet **kal-** 86a/3
- kabûl **kal-** 112b/9, 113a/5
- karâr **kal-** 165a/8
- mütâba'at **kal-** 122a/5
- mutahayyir **kal-** 92b/7, 101b/8
- mu'attal **kal-** 56a/3
- muhâlefet **kal-** 36b/9

- mübâh* **kal-** 171a/5
münâcât **kal-** 84b/9
müsaḥḥar **kal-** 88a/3
müşâhede **kal-** 62b/7
mütâlı'a **kal-** 117b/6, 76a/5, 32a/7, 100a/7
namâz **kal-** 136b/3
naẓar **kal-** 67b/4, 120b/6, 146b/6
ne **kal-** 67b/6
nidâ **kal-** 94a/1
nidâsını **kal-** 82a/9
od **kal-** 71a/9
raḥmet **kal-** 72a/5
revâ **kal-** 85a/6
rivâyet **kal-** 49a/3, 137b/8, 157b/8
rûkû' **kal-** 40a/9
secde **kal-** 165b/3, 102a/8, 117b/5, 160b/2
sefer **kal-** 34b/4
selâm **kal-** 156b/6, 109b/1
şefâ'at **kal-** 74b/1
enâ **kal-** 156b/6
şükür **kal-** 32a/2
ta'accüb **kal-** 69b/1
tağyîr **kal-** 19a/2
takdîr **kal-** 19a/2
ṭavaf **kal-** 16a/3

teferrîc **kal**- 39b/9

tefsîr **kal**- 3a/5

tekya **kal**- 15b/4

temâşâ **kal**- 150b/6

temennî **kal**- 36b/3

tenzîh **kal**- 30b/1

terennüm **kal**- 17a/6

teslîm **kal**- 64a/5

tevbe **kal**- 123a/7, 88a/2, 87a/3

te'vîl **kal**- 52b/8-9, 53a/2

Türkçe **kal**- 36b/3

vaہy **kal**- 168a/5, 128b/3

vaşiyet **kal**- 4b/4

vefâ **kal**- 123a/5, 109a/5

meded **kal**- 40a/6

yâd **kal**- 116a/5-6,

yaқın **kal**- 71a/6

yaraқ **kal**- 107a/6

zârî **kal**- 130b/1

zıkr **kal**- 45b/3

zinâ **kal**- 164a/4

1.6. Yabancı kelimelerde

Türkçe kelimelerde olduğu gibi yabancı kelimelerde de ünlü genişlemesi görölmüştür:

i → *e*-

kabirde → *ķaberde* 33b/5

Adres
RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi
Osmanađa Mahallesi, Mürver Çiçeđi Sokak, No:14/8
Kadıköy - İSTANBUL / TÜRKİYE 34714
e-posta: editor@rumelide.com
tel: +90 505 7958124, +90 216 773 0 616

Address
RumeliDE Journal of Language and Literature Studies
Osmanađa Mahallesi, Mürver Çiçeđi Sokak, No:14/8
Kadıköy - ISTANBUL / TURKEY 34714
e-mail: editor@rumelide.com,
phone: +90 505 7958124, +90 216 773 0 616

şhirde → *şherde* 106a/9

-i- → *-a-*

ahirin → *âharî* 53a/3

akıllar → *ağalllar* 117a/9

Sonuç

Araştırmacılar Balkan ağızlarını çoklukla iki bölümde incelemektedir: Doğu Rumeli Ağızları ve Batı Rumeli Ağızları. Dil özellikleri ve yazıldığı coğrafya göz önüne alındığında “*Tefsîr-i sûre-i Vâkı'a ve Müлк*” adlı eserin de Batı Rumeli Ağızları içinde değerlendirilebileceği görülmüştür.

Eserde Rumeli ağzının diğer özellikleri belirlenememiştir. Zira metin Arap alfabesiyle yazılmıştır. Bu alfabe ses özelliklerini tespit etme hususunda yeterince yol gösterici değildir. Ancak metnin harekeli oluşu, sesleri darlık ve genişlik açısından incelemeyi mümkün kılmıştır. Buna göre “*Tefsîr-i sûre-i Vâkı'a ve Müлк*” te genellikle düz dar ünlülerin (i\ı) düz geniş ünlülere (a/e) dönüştüğü tespit edilmiştir. Birkaç kelimde de dar yuvarlak ‘u’ sesi yerine geniş düz ‘a’ sesi tercih edilmiştir. Metinde genişleme olayı en çok ‘kıl-’ yardımcı fiilinde, en az isimden fiil yapan ‘+ık’ ekinde gerçekleşmiştir.

Ayrıca isimlerin fiillerden, isimden isim yapan görev öğelerinin diğer biçim birimlerinden daha çok genişlemeye uğradığı ve kıl-(kal-) yardımcı fiilinin geçiş sıklığının çok yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 1

	İsimler	Fiiller	Yardımcı Fiiller	İsimden Fiil Yapan Ek	İsimden İsim Yapan Ek	Fiilden Fiil Yapan Ek	Fiilden İsim Yapan Ek	İşletim Eki
<i>-i-</i> → <i>-a-</i>	66	3	85	1	26	11	4	3
<i>-u-</i> → <i>-a-</i>					4			
<i>-i-</i> → <i>-e-</i>	38	1			2	3	1	7

Tablo 2

	Yardımcı Fiil	İsimden Fiil Yapan Ek	İsimden İsim Yapan Ekler	Fiilden fiil Yapan Ekler	Fiilden İsim Yapan Ekler	İşletim Ekler
<i>-i-</i> → <i>-a-</i>	kıl-	+ık	+lık	-il	-İci	+İ
<i>-u-</i> → <i>-a-</i>			+luk			
<i>-i-</i> → <i>-e-</i>			+lık	-İR, -dİR, -İL	-İcü	+sİ

Kaynakça

- Boz, E, Gülsevin, G. (2004). *Eski Anadolu Türkçesi*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Eckmann, J. (1988). “Dinler (Makedonya) Türk Ağzı.” *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* 1960, 189-204.
- Ergin, M. (1992). *Osmanlıca Dersleri*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Gülensoy, T. (1993). *Rumeli Ağızlarının Ses Bilgisi Üzerine Bir Deneme*, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları.
- Gülsevin, G. (1990). “Eski Anadolu (Türkiye) Türkçesinde 3. Kişi İyelik Ekinin Özel Kullanılışı”. *Türk Dili*, Sayı 466, 187-190. Ankara: TDK Yayınları.
- Karahan, L. (1996). *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması*. Ankara: Türk Dil Kurumu
- Kayhan, H.(2002). “Ladik Beyliği (1261-1403)”, *Türkler*, C. 6, (Editörler: Hasan Celal Güzel, Prof. Dr. Kemal Çiçek, Prof. Dr. Salim Koca), Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Korkmaz, Z.(2010). “Balkan Türkçesi Ağızları İle Türkiye Türkçesi Ağızları Arasında Sosyo-Lengüistik Açından Kısa Bir Karşılaştırma” *TDAY Belleten*.
- Korkmaz, Z. (2007), “Anadolu ve Rumeli Ağızlarının Dayandığı Temeller”,*Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, I, 87-110.
- Mollova, M. (1999). “Balkanlarda Türk Ağızlarının Tasnifi” *TDAY Belleten* 1996, Ankara: TDK, 167-176.
- Németh, G. (1983). “Bulgaristan Türk Ağızlarının Sınıflandırılması Üzerine”, *TDAY Belleten* 1980-1981, Ankara: TDK Yayınları. 113-167.
- Sancaktar, C. (2011). “Balkanlar’da Osmanlı Hâkimiyeti Ve Siyasal Mirası”, *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 27-47
- Okuyucu, K.K. (2011). *Klasik Dönem Osmanlı Nesri*. İstanbul: Kesit Yayınları
- Örnek, M.O. (2022). Tefsîr-i süre-i Vâkı'a ve Mülk İnceleme - Metin- Dizin, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Erzurum: Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Özkan, M. (1995). *Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi*. İstanbul: Filiz Kitabevi
- Öztürk, M. (2013). *Farsça Dilbilgisi*. Ankara: Murat Kitapevi.